

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

עבודה זרה סה | מתנות לגויים בחגיהם

חג לא כשר, ומיהו בן חורין באמת

כבר מתחילתה עסקה המסכת בחגי הגויים, אבל בעיקר בהקשר של עבודת האלילים הכרוכה בהם. לקראת סוף המסכת, אנו נחשפים לתמונה לא-סימפטית של מנהגי הגויים בחגיהם. זהו תיאור של חג בימי הגמרא, אבל לפחות בנוגע למערכות היחסים בין הגויים ליהודים – הוא אינו שונה בהרבה ממה שידע עם ישראל גם בהמשך, בעימותים ופוגרומים בימי אידיהם של אומות העולם.

הסיפור מתחיל עם כוונות טובות. רבא מבקש לתת מתנה לגוי ושמו בר ששך, מתוך ידיעה שאינו עובד עבודה זרה, ולכן אין במתנה בעיה הלכתית. למרבה ההפתעה (לפחות בשבילנו, וסביר שגם בשביל רבא) מתברר שגם אם הגוי אינו עובד עבודה זרה, הוא אינו מצוי במצב שבו כדאי לתלמיד חכם לבקר אותו. רבא מוצא את עצמו מול גילוי שפל ובוטה של הנאה זוימה. ייתכן שגם בר ששך הופתע מהופעת החכם היהודי בסיטואציה הזו, אך עד מהרה הוא מנצל אותה ל"עקיצה" נגדו. האם יש לכם הנאה כזו בעולם הבא? שואל בר ששך, כנראה בסרקזם, בהנחה שהתשובה שלילית – ורבא יצטרך להודות בנחיתות היהדות, שאינה מספקת עונג ממשי למאמינים בה.

רבא אמנם צדק בהנחתו שהגוי אינו זוכה לאלילים, אך מתברר שהמאבק התיאולוגי מתעורר במלוא עוזו בימי החגים – גם בלי עבודה זרה. מסתבר שלא במקרה בחר בר ששך להקניט את רבא דווקא ביום זה; כשהגויים חוגגים והיהודים לא, הם חשים את עליונות מעמדם, הצלחתם וגאווה. אלה הרגעים שבהם כל הדיבורים המרוממים של היהודים מרחפים באוויר, ואילו התרבות היוונית-רומאית מספקת הנאה מוחשית ומיידית.

בשלב זה ראוי לשים לב להערותיהם של שני אמוראים בעקבות הסיפור: הם מציעים שתי תשובות אחרות שרבה היה יכול לענות, שתיהן על פי פסוקים. ההבדל בין השתיים תהומי: אפשרות אחת היא להביא פסוק שממנו משמע שגם לעם ישראל, אם כי ודאי באופן אחר, מובטחת בעתיד הנאה מעין זו של הגוי. אפשרות נגדית היא להגיד שאין כל יחס בין ההנאות בעולם הזה ובין מה שנזכה לו בעולם הבא. לאור שתי האפשרויות מתחדדת בחירת רבא באפשרות הביניים: הוא אינו משיב שגם לעם ישראל צפויה הנאה גשמית רדודה בעולם הבא, אך בכל זאת עונה לבר ששך לפי עולם המושגים שלו: גם במונחים שלו הנאתו אינה שלמה, שכן אימת המלך עליו.

כשפתאום מופיע שליח המלך ודברי רבא מתבררים כנכונים, לכאורה יכול הסיפור להסתיים. המציאות האמתית טפחה על פני בר ששך, וגילתה כי סמכות המלך אכן פוגעת בהנאתו. ובכל זאת הסיפור אינו נגמר: בר ששך מברך כביכול את רבא שתינקר עינו של החפץ ברעת ישראל, רבא עונה "אמן" ובר ששך מאבד את עינו. מה מתגלה בשלב זה? ראשית, הפער הגדול בין החוץ לפנינים אצל בר ששך. בתחילת הסיפור הוא נחשף כאדם הרבה פחות הגון מכפי שחשב עליו רבא, ובסוף גם כשהוא מנסה לברך – מתברר שבליבו הוא שונא אותו. מה שהיה אמור להיות ביקור נימוסים חגיגי מסתיים בפיצוץ, כשמתגלה השנאה שבליבו של בר ששך. הפער בין החיצוניות לפנימיות מדגיש עד כמה הנאתו של בר ששך חיצונית וריקנית כמותו.

לשלב זה יכולה להיות משמעות נוספת: זו הנקודה שבה מתהפך הגלגל. עד עתה בר ששך רק הוברך, ועתה מתגלה גם מעלתו של רבא. בר ששך טען שאין עליו אימת מלכות – והתברר שיש; רבא טען שלעם ישראל מובטח עולם ללא אימת מלכות, והתברר שהדבר נכון כבר עכשיו. רבא גובר על שונאו ללא מגבלה, ומנקר את עינו בהבל פיו בלבד. כעת הוסר סופית המעטה החיצוני מעל כל התופעה הזו, שמסכת עבודה זרה מתמודדת עמה, והיא חגיהם של הגויים. במציאות החיצונית אכן ידם של שונאי היהודים על העליונה, אבל בפנים – עם ישראל הוא בן החורין האמתי.

רבא אמטי ליה קורבנא לבר שישך ביום אידם, אמר: ידענא ביה דלא פלח לעבודת כוכבים. אזל אשכחיה דיתיב עד צואריה בוורדא וקיימן זונות ערומות קמיה, א"ל: אית לכו כה"ג לעלמא דאתי? א"ל: דידן עדיפא טפי מהאי. א"ל: טפי מהאי מי הוה? א"ל: אתון איכא עליכו אימתא דמלכותא, אנן לא תיהוי עלן אימתא דמלכותא. א"ל: אנא מיהא מאי אימתא דמלכותא איכא עלי? עד דיתבי אתא ההוא פריסתקא דמלכא, א"ל: קום דקבעי לך מלכא. כי נפיק ואזיל, א"ל: עינא דבעי למיחזי לכו בישותא תיפקע, א"ל רבא: אמן, פקע עיניה דבר שישך. אמר רב פפי, איבעי ליה למימרא ליה מהאי קרא: בנות מלכים ביקרותין נצבה שגל לימינך בכתם אופיר. אמר ר"נ בר יצחק, איבעי ליה למימרא ליה מהכא: עין לא ראתה א-להים זולתך יעשה למחכה לו.